

Besturen
doet ertoe!

Whitepaper

Besturen doet ertoe!

Imago leerkracht: oppoetsen of afstoffen?

Marc Vermeulen in opdracht van VfPf

Imago leerkracht: oppoetsen of afstoffen?

Thema 3. Besturen doet ertoe!

Aan het begin van de coronapandemie werd er geapplaudisseerd voor ziekenhuispersoneel. Toch werd al snel duidelijk dat óók leraren heel snel moesten omschakelen en daar veel extra inspanningen voor leverden. Verdienen zij dan ook niet ons applaus? Het imago van leraren: hoe zit het daarmee? Veel mensen hebben het idee dat dit achteruit gegaan is en dat het daardoor ook moeilijk is om aan leraren te komen. Toch ligt het ingewikkelder dan dit.

De kweekscholen werden in het verleden wel de universiteit van de armen genoemd. Ze boden aan kinderen uit de lagere middenklasse de gelegenheid om een vervolgopleiding te volgen (door te studeren) en zo hun maatschappelijke laag te ontstijgen. Voor slimme, ijverige jongeren was de weg naar het leraarschap een eerste stap richting de maatschappelijke elite. Tenslotte waren de dokter, notaris, pastoor/dominee én de leraar de intellectuelen van het dorp. Dat beeld is te romantisch. Historisch onderzoek leert dat de leraar weliswaar aan tafel zat bij de andere intellectuelen, maar vaak omdat hij ook de koster was, de kachel aan moest stoken en na afloop moest afruimen. Uit onderzoek weten we dat de status van leerkrachten tussen 1955 en 2010 amper gedaald is. Leerkrachten basisonderwijs zitten stabiel boven de middenmoot

“Nu krijg je ouders op 10-minutengesprek die hoger opgeleid zijn dan jij.”

samen met journalisten en maatschappelijk werkers. Dat is om meerdere redenen opvallend. Zo hoorden leerkrachten in de jaren vijftig tot de kleine bovenlaag die hoger onderwijs gevolgd had (circa 10% van de totale bevolking, waarvan 1/3 leraar). In het begin van deze eeuw zijn er veel meer hoger opgeleiden bij gekomen en zijn leerkrachten binnen die populatie nog maar een kleine minderheid. De kans dat je als leerkracht in de jaren vijftig een kind van hoog opgeleide ouders in de klas had was klein, terwijl je nu de nodige ouders op 10-minutengesprek krijgt die flink hoger opgeleid zijn dan jijzelf: wat doet dit met je aanzien als leerkracht?

Iets vergelijkbaars geldt voor de feminisering: de wet van Sullerot stelt dat de status van een beroep daalt naarmate er meer vrouwen in gaan werken, hetgeen in het onderwijs onmiskenbaar het geval is. Als laatste geldt nog het idee dat beroepen waarin veel parttime gewerkt wordt minder aanzien hebben omdat ze als additional work gezien worden. Nu is met name in het basisonderwijs alle drie gebeurd: de relatieve positie op de opleidingsladder is gedaald (veel doorstroom mbo-hbo), het beroep is sterk gefeminiseerd en er wordt veel in deeltijd gewerkt. Die status had dus fors moeten dalen tussen 1955 en 2010 en dat is toch niet gebeurd, leerkrachten hebben kennelijk de statusbedreigingen succesvol afgewend.

Toch is dat te optimistisch en is het met name zorgwekkend dat in de laatste meting (2017) de status van leerkrachten ineens wel flink gedaald is. De laatste jaren lijkt er dus mogelijk een negatieve kentering die zorgen baart. COVID-19 kan wellicht ook zonder applaus voor verandering zorgen. Uit onderzoek weten we ook dat ouders een hoog rapportcijfer geven voor het aanzien aan de leerkrachten van hun kinderen, opvallend hoger dan wat leerkrachten zichzelf geven. Na de periode thuis met kinderen zou de waardering van ouders voor het leraarschap wel eens hoger kunnen zijn. Tegelijkertijd willen ouders liever niet dat hun kind in het onderwijs gaat werken. Dus de waardering vertaalt zich niet in ondersteunende acties. Leerkrachten zijn de zichtbare vertegenwoordigers van de onderwijsidealen van de samenleving. Ze zijn street level bureaucraten net zoals politieagenten, huisartsen en maatschappelijk werkers. Die beroepen kennen allemaal een vergelijkbare paradox: het belang wordt onderschreven, maar er is ook veel kritiek en iedereen heeft er een mening over.

“Het belang van de leraar wordt onderschreven maar er is ook veel kritiek.”

Ten slotte: Hoe zit het met de beelden van de beroepsgroep zelf? Leerkrachten beoordelen zichzelf systematisch lager wat betreft aanzien dan hun omgeving. In het basisonderwijs speelt er ook nog een interessant generatie-thema. Jonge leerkrachten, zelf nog geen kinderen, schelen nog niet eens zo heel veel in leeftijd met bijvoorbeeld achtste-groepers. Het feit dat leerkrachten zelf kinderen krijgen is van invloed op hun opvattingen over kinderen en onderwijs. En met een beetje goede wil komt die stap ook nog een keer met kleinkinderen: opa of oma voor de klas. De populatie kinderen (en ouders) is homogener in leeftijd dan de populatie leerkrachten. Niet alleen door hun ervaring in het onderwijs, maar ook in het gezin ontwikkelt het zelfbeeld van leerkrachten dus. Schoolleiders en bestuurders zouden er goed aan doen om te zorgen dat dit zelfbeeld zo positief mogelijk is, dat geeft zelfvertrouwen en straalt af op de omgeving. In hun werkgeversrol zit daar nog wel een thema: het zijn vaak juist ook bestuurders en directeuren die mopperen over hun eigen staf. Ze zijn niet innovatief genoeg, niet mobiel genoeg etc. Daar zit een dilemma: hoe kun je kritisch zijn en blijven op de kwaliteit van de uitvoering zonder de uitvoerders in een kwaad daglicht te stellen? Je kunt niet gelijktijdig blazen en de mond vol meel houden. De street level bureaucraten doen er goed aan hun imago te versterken: proud to be a teacher! Aan de teams en de leiding dan de taak om een omgeving te scheppen waar die trots kan groeien, zonder over de top te gaan of pedant te worden.

Impact op kernlogica onderwijs

Wie het weet mag het zeggen. Kennelijk moet je de wijsheid in pacht hebben om iets te mogen zeggen, tenminste als dat enig gewicht in de schaal legt, anders wordt je gewogen en te licht bevonden. Onze taal kent nogal wat bloemrijke uitspraken die iets te maken hebben met de combinatie van gezag en wijsheid. Het ligt niet erg voor de hand dat je iets (positiefs) gaat leren van iemand die geen gezag heeft. Dat is zo op straat, op het sportveld en zeker ook in de klas. De vraag waar gezag vandaan komt, hoe het uitgedaagd wordt en hoe het ingezet wordt raakt dus de kern van het pedagogische proces. Over die inzet kunnen de meningen nogal uiteen lopen.

Maar of het nu gaat om een antroposofische, instructivistische of sociaal-constructivistische visie op onderwijs, steeds is de gezagspositie van de leraren in beeld. De ene keer als toonbeeld van kennis en intellectuele, de andere keer als empathische ondersteuner. Die visie op onderwijs moet doorvertaald worden naar de gezagspositie die leraren innemen. Dat is nodig om het onderwijs consequent te laten zijn en impact te genereren. Met name in het verborgen curriculum komt uitdrukking of gedrag -en dus gezag- van leraren overeen met de onderwijsvisie van de school. Leerlingen leren enorm veel van het voorbeeldgedrag dat ze bij hun leraar zien. Ze voelen al op jonge leeftijd feilloos aan als de meester of juf ander gedrag laat zien dan dat ze beweren te willen laten zien. Zo is in onderzoek uitgebreid aangetoond dat voor leerlingen rechtvaardigheid van doorslaggevend

belang is voor het gezag dat ze aan leraren toekennen (overigens naast inhoudelijke deskundigheid en gevoel voor humor). Leraren zijn ook de ogen en oren van het onderwijssysteem: zij zien gedurende zo'n kleine vijftig uur in de week de kinderen zich ontwikkelen, en vertellen daarover aan de andere opvoeders. Immers, it takes a village to raise a child ([webinar 1 - 2021](#)) en dat betekent ook dat we naar de gezagspositie van leraren buiten de school moeten kijken. Dat gaat uiteraard ten eerste om de relatie met de ouders en/of de opvoeders van de leerlingen. Er moet een gedeeld beeld zijn over wat er wel en niet goed gaat en waar gemeenschappelijke actie nodig is.

In toenemende mate geldt dit ook voor de samenwerking met de kinderopvang in de IKC's! Medewerkers van kinderopvang en school moeten een interprofessionele dialoog voeren over de afstemming: wie legt daarbij welk gewicht in de schaal? Enigszins geromantiseerd zou je de leraren ook nog een rol kunnen toeschrijven als public intellectual (Giroux). Juist omdat ze zo gezichtsbepalend zijn, zouden ze ook maatschappelijke idealen moeten voorleven, een rolmodel moeten zijn. Leraren zouden zich ook buiten de school actief moeten tonen en hun stem laten horen in milieubeweging, kerk, buurtraad of op social media platforms. Die villages vormen namelijk de relevante context waarbinnen opvoeden en onderwijzen plaatsvindt. Het wordt wel het derde milieu genoemd en leraren moeten daar weet van hebben en er een rol in willen spelen.

Impact op legitimiteit

Is leerplicht een op wettelijke basis onttrekking van kinderen aan het ouderlijk gezag? Dat het de overheid menens is als het gaat om leerplichtig onderwijs, blijkt uit de vele regelingen en voorzieningen e.d. die er zijn om verzuim terug te dringen. Bij luxe-verzuim worden er boetes van 100 euro per dag/per kind opgelegd. Als de overheid dergelijke dwang inzet dan mag je andersom verwachten dat er én goede argumenten voor zijn én er kwaliteit geleverd wordt. En dat brengt ons weer terug bij het gezag van de leraar en andere street level bureaucrats als politieagenten en wijkverpleegkundigen. Zij leveren maatschappelijke (en vaak juridisch verankerde) diensten aan hele concrete burgers: leerlingen, patiënten etc. Om dat goed te kunnen doen, hebben ze bevoegdheden nodig en worden er eisen gesteld. De politieagent mag iemand in de boeien slaan, de wijkverpleegkundige mag morfine toedienen en een leraar mag cijfers geven en bepalen of een leerling overgaat. Het gaat hier om ingrijpende professionele handelingen die min of meer zelfstandig uitgevoerd worden. Er zijn lang niet altijd collega's die meekijken en vaak is ook niet goed vast te leggen in protocollen hoe er gehandeld wordt.

"Street level bureaucrats willen en kunnen zich niet altijd aan de regels houden."

We vertrouwen op de wijsheid -en dus het gezag- van de uitvoerend professional. Dat gezag kan ondersteund worden door formele vereisten: een onderwijsbevoegdheid en een verklaring omtrent gedrag. Er zijn pogingen gedaan om leraren zich ook te laten registreren, maar die zijn mislukt (vergelijk de BIG-registratie voor verpleegkundigen). Uiteindelijk gaat het om hulpstructuren² die amper de inhoudelijke betekenis van gezag kunnen vervangen, ze zullen ze eerder bevestigen. Het gaat overigens niet alleen over juridische instrumenten, de verkiezing van Leraar van het Jaar heeft ook een effect op het gezag dat leraren uitstralen. Van street level bureaucrats is ook bekend dat ze zich niet altijd aan de regels kunnen en willen houden: soms passen regels even niet en dan moeten ze de vrijheid hebben om te improviseren. Moet je een kind dat familie in Oekraïne heeft deel laten nemen aan de CITO-toets? Moet de rechter altijd een boete opleggen bij leerplichtschending, of ook een eigen afweging kunnen maken? Die ruimte moet er zijn, maar zorgt ook voor extra uitdagingen: hoe verantwoordt een leraar zich, wat is de rol van de schoolleider en het bestuur, weten zij het überhaupt?

We komen uit een tijd dat er veel risicobeheersing en controle ingezet werd, maar dat blijkt benauwend te werken, controle is goed maar vertrouwen is beter. En vertrouwen en gezag gaan hand in hand:

vertrouw me maar, ik weet wat ik doe. Tegelijkertijd weten we ook dat vertrouwen (en gezag) te voet komt en te paard gaat, opbouwen kost meer tijd dan afbreken.

Waardoor wordt gezag van leraren eventueel ondergraven? Enkele voorbeelden:

- Discussies in media, parlement en wetenschap over of het schooladvies of CITO leidend moet zijn bij schooladvisering. Heeft de leraar het gezag om een advies (oordeel) te geven of moet hij/zij CITO volgen? En wat als ouders een advies juridisch aanvechten?
- Het aanbieden van schaduwonderwijs en het inschakelen van allerlei adviesdiensten bij leerproblemen: is dat wat leraren doen niet goed genoeg?
- Discussies over bevoegdheid en bekwaamheid: kan dan zo maar iedereen voor de klas?
- Bestuurders die hun eigen docenten behandelen alsof ze ongeschikt zijn en veel mopperen over kwaliteit van leraren. Eén kamerlid dat zegt dat minstens een derde van de leraren geen les zou moeten geven, ondermijnt veel gezag.
- Een beroepsgroep die er niet in slaagt eigen professionele normen te formuleren helpt evenmin. Als je het niet zelf doet gebeurt het voor je en geef je de beroepsgroep een brevet van onvermogen

Impact op operatie

Onderwijs is een onwaarschijnlijk grote sector waarin 110.000 leraren werkzaam zijn. Documentairemaker Davis Guggenheim (An Inconvenient Truth) maakte in 2010 de documentaire Waiting for "Superman" over Amerikaanse leraren. Er zat veel kritiek in op het functioneren van leraren³ en van scholen. Maar tegelijkertijd werd ook de overdreven verwachting van de leraar als "Superman" ter discussie gesteld. Ze zullen er vast zijn, die supervrouwen - en mannen, maar niet in 110.000-voud.

Er zijn hiervoor al de nodige aspecten aan de orde geweest die gaan over het gezag van leraren. In deze paragraaf kijken we vooral naar de maatschappelijke waardering voor leraren. Uit onderzoek is bekend hoe de samenleving denkt over leraren in Nederland. Vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw wordt de status van leraren vergeleken met die van andere beroepen. Leraren in het basisonderwijs zitten op een schaal van 1 tot 100 (1= hoogleraar/chirurg - 100 = ongeschoolde arbeider) ergens op positie 38 vergelijkbaar met journalisten en maatschappelijk werkers. Opvallend is dat deze waardering heel constant was tot zeer recent. In 2017 bleek namelijk dat de status echt gedaald is, met meer dan 10% naar de 50ste plaats en dat is -gelet op het voorgaande - slecht nieuws. Het kan wijzen op inboeten aan gezag. Er zijn meerdere verklaringen voor de sociale status van beroepen te geven. Vaak wordt er gekeken naar het aandeel parttime werkenden: als dat hoog is, worden beroepen minder serieus genomen, ze worden bijna als bijbaan gekwalificeerd. Ook het aandeel vrouwen dat een specifiek beroep uitoefent, heeft (helaas) een negatief effect op status van een beroep⁴. Als laatste is de relatieve positie binnen de opleidingsladder belangrijk: hoeveel hoger opgeleiden zijn er in de samenleving en hoe groot is het aandeel leraren daarbinnen? Ter illustratie: in 1975 was één op de tien Nederlanders hoger opgeleid en van hen ongeveer een derde leraar. In 2020 is bijna 40% hoger opgeleid en leraren maken daar nog maar ongeveer een zestiende deel vanuit.

Deze ontwikkelingen deden zich voor in een lange periode zonder dat de status van leraren leek te dalen, anders gezegd: leraren slaagden er kennelijk in om tegen de stroom in hun status te handhaven. Maar dat lukt de laatste jaren dus niet goed meer. Een duidelijke verklaring hiervoor is er niet, maar zorgelijk is het wel. We kunnen speculeren over de achtergronden hiervan. Heeft het te maken met de aanhoudende tekorten: kennelijk geen fijn beroep, met voortdurende discussies over de kwaliteit van het basisonderwijs of de lerarenopleidingen? Het gaat mogelijk nog niet eens zo zeer over de feiten maar

"Leraren slaagden er kennelijk in om tegen de stroom in hun status te handhaven."

vooral over beelden. Met name de positie van ouders is interessant als het gaat om de status van leraren: hoe kijken zij naar de mensen die dagelijks met hun kinderen werken? Ze zullen niet op voorhand meer onder de indruk zijn van het opleidingsniveau van leraren, veel ouders zijn minstens net zo hoog opgeleid. Daarmee zullen de verwachtingen ten aanzien van het onderwijs van hun kinderen ook hoger gespannen zijn⁵, en dat zal druk uitoefenen op leraren. Ze hanteren daarbij mogelijk ook verouderde beelden over wat leraren zouden moeten doen (gebaseerd op de eigen onderwijservaring). Overigens is het niet denkbeeldig dat de COVID-periode een positiever beeld van het werk van leraren oplevert, al was het maar omdat ouders met thuisonderwijs zagen wat leraren daadwerkelijk doen, en ook ervaren hebben dat het nog niet meevalt om de eigen kinderen onderwijs te geven.

Werkgevers kunnen in hun beleid (enige) invloed uitoefenen op de maatschappelijke beeldvorming over het beroep van leraar. Dat kan gaan over beïnvloeding van de publieke opinie (positief of negatief), maar bijvoorbeeld ook over de aantrekkelijkheid van het werk en met name de ontwikkelmogelijkheden. Daar schort het nog aan. Scholen doen nog weinig aan een professioneel statuut en ook de inschaling van leraren (functiemix) loopt achter op wat er mogelijk is⁶. Vermoedelijk minstens net zo belangrijk is de aandacht die scholen besteden aan de versterking van hun kennisbasis (bijvoorbeeld via professionele leergemeenschappen). Ook de manier waarop scholen en directeuren de positie van hun leraren richting ouders presenteren speelt een rol. Schoolleiderschap is op dit terrein nog niet heel sterk, net zomin als op HR-beleid. Dat is overwegend reactief en beheersmatig en dat is, in een krappe arbeidsmarkt met een beroep dat onder druk staat, risicovol.

Aan tafel met....

We bespraken dit onderwerp onder leiding van Brenda Steinmetz, regiocoördinator VFPf met Jan van de Ven (Leraar PO en programmamanager researchED Nederland), Klaas Tigelaar (Voorzitter College van Bestuur Laurentius Stichting), Rick Wolsink (Directeur -bestuurder Dorpsschool Halle) en Marc Vermeulen (hoogleraar onderwijssociologie TIAS School for Business and Society Tilburg University).

Eigenlijk kwamen we in het gesprek al redelijk snel tot de kern van wat het imago van leraren bedreigt: te veel drukte en te weinig ruimte. Als leraren wat meer ruimte krijgen of claimen, kunnen ze die benutten om beter na te denken over wat goed onderwijs is, hoe zij dat kunnen verzorgen en wat daarvoor nodig is. De volgende stap is dan dat hun zelfbewustzijn stijgt en ze dit ook uitstralen, dan kom je in een positieve spiraal. Even de pas inhouden om verder te kunnen springen dus.

Volgens de gesprekspartners zitten we nu te veel in een omgekeerde beweging. Er wordt veel op het bordje van de leraren gelegd: er is een week van lentekriebels, van de grondwet en van de mensenrechten. Allemaal op zich interessant, maar het stapelt te veel op. Het vergt overleggen en het leidt af van een aantal kerntaken. Dat slurpt energie en daardoor ontstaat er geklaag en wordt er teruggegrepen op zwakke routines. Te weinig overzicht en te veel troubleshooten.

Zoals één van de gespreksdeelnemers het kernachtig zei: uitvoerder van eerder bedacht onderwijs in plaats van architect. Te weinig verweer en verhaal in het gesprek van al die mensen die stellige opvattingen hebben over hoe het beter kan. Te veel juf Ank uit de Luizenmoeder en te weinig meester Staal uit de Gelukkige Klas.

Maar dan wordt het toch nog ingewikkelder. Dat erkennen de gesprekspartners ook wel. Want is het imago echt wel zo slecht? Heel veel ouders erkennen en waarderen (goed) leraarschap. Als ze een dagje meegelopen hebben in een kleuterklas van hun jarige dochter of zoon, nemen ze hun petje af voor de

meester of juf van de klas. In de coronatijd werd ook zichtbaar dat het onderwijzen van kinderen een ambacht is.

Zijn leraren willoze 'slachtoffers'? Bepaald niet. Ze zijn goed opgeleid, maar moeten ook steviger zijn in hun eigen opstelling, binnen een team en binnen de samenleving. Is eigenaarschap dan makkelijker in een team op een kleine eenpitter? Ook binnen grote besturen kan er veel autonomie bij scholen en teams liggen, al was het maar omdat de opgave per wijk en stad heel verschillend kan zijn.

Scholen staan ook aan de lat voor opbrengsten waar de samenleving op zit te wachten. Die worden nu te weinig gehaald en dan roep je het ook over je af dat er kritiek en bijsturing plaatsvindt. En ja, ouders kunnen kritisch zijn, maar je bent ook met hún kinderen bezig, dus mogen ze... Hoge eisen en flinke inzet zijn dus wat je mag verwachten en waarin de ambachtelijkheid van de leraar zichtbaar wordt.

"Zijn leraren willoze 'slachtoffers'? Bepaald niet."

Wat kan er anders? Hoe bereik je meer eigenaarschap, hoe schep je die ruimte die leraren meer gelegenheid biedt de kern van hun werk beter te doen en dat ook te tonen?

Er komen meerdere suggesties op tafel. In ieder geval zijn er twee die opvallen. Als in een klas 25 kinderen opletten en twee klieren, dan zal een ervaren leraar de 25 oplettende kinderen prijzen waardoor de twee klierders zich aanpassen aan het geaccepteerde gedrag. Werkt het bij scholen anders? Als er scholen zijn die niet functioneren ontstaat er een risico-regelreflex, dan komen er maatregelen waar alle scholen zich aan moeten houden. Dan krimpt de ruimte en dat werkt averechts. Dat zouden teams en leraren zich ook moeten realiseren: het succes van de een schept de ruimte voor de ander en vice versa. Zelfreinigend vermogen binnen teams en binnen de beroepsgroep zijn dus belangrijk.

De kunst van het loslaten is ook matig ontwikkeld. Voor leraren die terug naar de kern willen om dat extra goed te doen, betekent het dat ze anderen moeten toelaten om te ondersteunen en taken over te nemen. Teveel leraren menen dat zij de enige zijn die voor goed onderwijs kunnen zorgen en dat is een misverstand volgens onze gesprekspartners. Voor bestuurders en managers geldt een iets andere variant van de kunst van het loslaten: dingen overlaten aan je vakmensen, uiterst beperkt zijn in dichtregelen en overnemen. Daar groeien mensen van, leraren net zo goed als leerlingen.

Webinar terugkijken?

Wilt u het volledige webinar *'Imago leerkracht: oppoetsen of afstoffen'* terugzien? Kijk [Besturen doet ertoe, thema 3 hier terug](#).

Meer informatie of een keer sparren?

Onze regioteams staan voor u klaar!
Kijk op vfpf.nl/regioteams voor de contactgegevens.

Over VfPf

Het Vervangingsfonds/Participatiefonds (VfPf) adviseert en ondersteunt alle scholen in het primair onderwijs in hun ambities en ontwikkeling tot toekomstbestendige en professionele organisaties.

Wij geloven in duurzame oplossingen en bieden altijd maatwerk, afgestemd op regionale behoeftes. Waar nodig vangt VfPf de financiële gevolgen van verzuim en werkloosheid op. Meer weten? Kijk op vfpf.nl.

Over Besturen doet ertoe!

VfPf vindt het belangrijk dat bestuurders met elkaar en met anderen van gedachten kunnen wisselen en ideeën kunnen delen. Daarom gaan we tijdens deze webinars met mensen van binnen maar ook van buiten het onderwijs in gesprek over actuele en toekomstige ontwikkelingen en strategische vraagstukken in de onderwijssector.

Besturen
doet ertoe!

Vervangingsfonds
Participatiefonds

Deze whitepaper is een uitgave
van het VfPf, Mei 2022

